

MANUEL QUIROGA, O VIOLINISTA ESQUECIDO

Por Elena López- Felpeto Paz

*¿Podrán de tu violín las voces de oro,
encantar a los tigres de la usura,
y al can rabioso que soporta el foro?
¿Has oído la voz que te lo augura?*

VALLE-INCLÁN

No ano 1961 falecía o violinista pontevedrés Manuel Quiroga e, a pesares de tan curto espacio de tempo transcurrido dende o seu pasamento, o seu nome, con evidente inxustiza, foi esquecido durante anos case por completo. O obxectivo deste artigo é o de

Manuel Quiroga retratado por Kaulak ós doce anos

contribuír á “resurrección” da súa figura e dar a coñecer o seu talle universal como violinista e compositor, pagando deste xeito una débeda que os galegos temos có gran artista de Pontevedra.

Casi todos os profesionais e estudantes de violín do mundo coñecen a figura e obra de Pablo Sarasate, pero moi poucos saben de Manuel Quiroga. Os dous músicos teñen moitas cousas en común: gañaron o primeiro premio do Conservatorio de París, tocaron nas grandes salas de concertos do mundo enteiro, compuxeron obras breves virtuosísticas e ata por unha casualidade do destino, Sarasate viviu na mesma casa onde naceu Quiroga. Ámbolos dous foron tamén galantes personaxes novelescos, rodeados dunha certa aura de misterio. Sen embargo, poucos saben da existencia da obra de Manuel Quiroga nin que foi un dos mellores solistas de violín do primeiro cuarto do século XX.

Manuel Quiroga naceu en Pontevedra en abril de 1892 no seo dunha familia de comerciantes, nunha cidade na que os acontecementos musicais máis relevantes

limitábanse a algún concerto ocasional na Sociedade Filarmónica e na que as posibilidades de formación musical para un rapaz de talento escaseaban.

O seus primeiros profesores foron Isidro Puga e Juan Sayago, pasando máis tarde a mans de Benito Medal, un profesor máis cualificado. En 1903 tocará o seu primeiro concerto no Café Moderno de Pontevedra, provocando o entusiasmo do público e da prensa local. A súa familia asume que un talento tan excepcional precisa dunha mellor formación, polo que deciden mandalo a estudar a Madrid, conseguindo a través das súas relacións que fose becado pola Deputación de Pontevedra. É así como Manolito, como era coñecido familiarmente, comeza a recibir clases de Jose del Hierro, máximo exponente da escola franco-belga de violín en España e un dos profesores máis prestixiosos da época. En Madrid é protagonista dun dos moitos episodios novelescos que experimenta ao longo da súa vida, ao presenciar dende as fiestras da súa pensión o atentado contra a comitiva nupcial do rei Alfonso XIII.

A súa presentación en Madrid tivo lugar no Teatro da Princesa en 1906, facendo uso do primeiro instrumento da que sería a súa espléndida colección de violíns: un Amati de 1682, regalado pola familia Mugártegui e que pertencera á raiña Isabel II. Para a ocasión intepretou o *Concerto para violín* de Mendelssohn, o mesmo que lle daría no futuro o premio do Conservatorio de París. Por estas mesmas datas dá a coñecer ao público o seu talento para a pintura expoñendo os seus debuxos na Casa de Galicia en Madrid.

Pero Madrid tamén ofrecía poucas posibilidades para un artista do seu talle; a vida musical era escasa, coa excepción dos concertos privados que tiñan lugar nas casas dos aristócratas e burgueses máis acomodados, ou os ofrecidos pola recién fundada Orquestra Sinfónica de Madrid. A obsesión de Manolo era estudar en Alemaña co seu admirado Fritz Kreisler. E así é como, acompañado polo seu pai, emprende en 1909 unha viaxe cara Alemaña que nunca chegará ao seu fin. Cando iba de camiño e debido a unha casualidade, atopa en París ao seu amigo

QUEEN'S HALL, LANGHAM PLACE, W.
Sole Lessee: Messrs. CHAPPELL & Co., Ltd.

THE
LONDON SYMPHONY
ORCHESTRA

NINETEENTH SERIES—SEASON 1924-25
Hon. President: LORD HOWARD DE WALDEN

SIXTH
SYMPHONY CONCERT
Monday, February 9th, 1925,
AT 8 P.M.

SOLO VIOLIN—
QUIROGA
CONDUCTOR—
SIR THOMAS BEECHAM

PRINCIPAL VIOLIN—
Mr. W. H. REED.

Cassaux, que o convence para que se presente ás probas de acceso do conservatorio. Non debemos esquecer que o París da época era o centro cultural do mundo, onde comezaban a xermolar as vangardas artísticas e alí vivían tódolos artistas españois da época como Picasso, Falla, Turina ou Casals. Contaba con varias orquestras de prestixio que estreaban obras como *O páxaro de lume* de Stravinsky e esa vida cultural e musical brindáballe a Manuel novos horizontes e posibilidades de formación.

Admitido dun xeito entusiasta no conservatorio entre máis de trescentos aspirantes, Quiroga terá a oportunidade de estudar durante dous anos con Edouard Nadaud e de recibir algunhas clases de Jacques Thibaud. Tamén será testemuña da transformación levada a cabo na institución polo seu director, Gabriel Fauré, ata convertilo nun dos conservatorios máis prestixiosos do mundo.

A boa formación académica deu os seus froitos e en 1911 obtivo o primeiro premio da cátedra de violín, convertíndose deste xeito no segundo violinista español en conseguilo, despois de Pablo Sarasate. O xurado, presidido por Gabriel Fauré, contaba tamén coa presenza de Thibaud, Fritz Kreisler, Jules Boucherit, Lucien Capet e Martin Marsick. Ese mesmo ano, Quiroga recibiu tamén outros tres prestixiosos premios: Jules Garcin, Monnot e sobre todo o famoso premio Sarasate.

A prensa parisina e galega volcouse con él e calquera calificativo parecía insuficiente para eloxialo. Deste xeito, e co seu flamante premio debaixo do brazo, voltará Manuel a Pontevedra, aclamado polas multitudes. Péchanse tendas e comercios, tíranse bombas de palenque, recíbeno cunha banda na estación

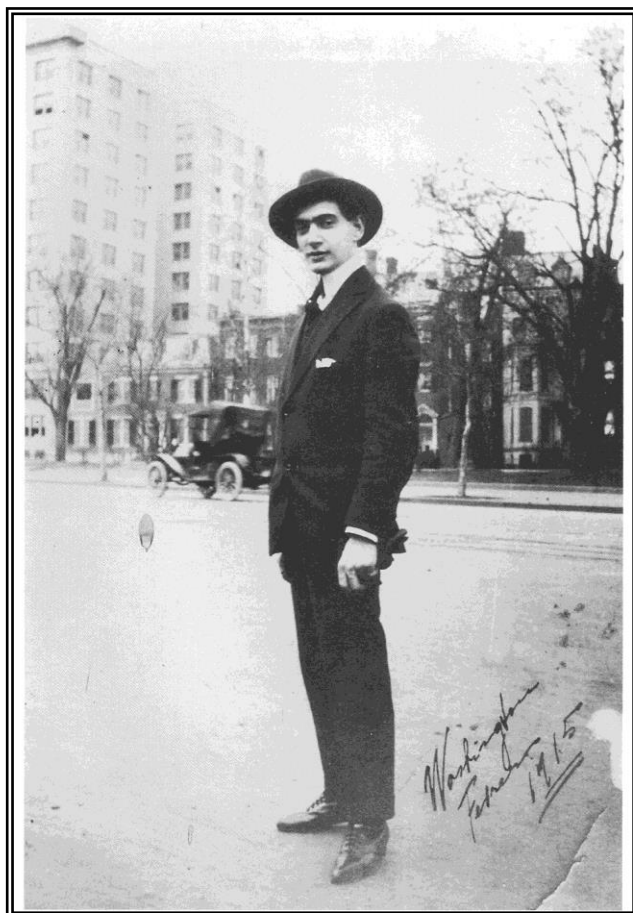
Manuel Quiroga no cumio da súa carreira

e é trasladado a ombros ata a súa casa polos enfervorecidos veciños de Pontevedra. Acababa de nacer o novo heroe, o triunfador, a nova honra para Galicia, o home ao que poucos anos máis tarde, caído en desgracia, todos esquecerían.

Pero Quiroga pareceu entender a fragilidade destas loubanzas e comezou a súa carreira musical paseniñamente, tocando a miúdo en salas inadecuadas para o seu xa relevante curriculum, como as das modestas Sociedades Filarmónicas das pequenas cidades españolas. A súa carreira profesional estivo vinculada ó círculo de amizades que fixera durante os anos de estudos no conservatorio: os pianistas José Iturbi e José Cubiles, Enrique Granados, o violonchelista Juan Antonio Ruiz-Casaux ou Federico Mompou, que nas súas estadias de verán como profesor nos cursos de Música en Compostela atopaba algún tempo para visitarlo no seu retiro pontevedrés. E non debemos esquecer á pianista parisina Martha Lehman, tamen gañadora do primeiro premio do conservatorio quen, coa axuda da súa familia, introducirá a Quiroga nos círculos sociais parisinos, e acabará convertíndose na súa muller en 1915.

En 1912, José Iturbi e Quiroga realizan unha xira por varias Sociedades Filarmónicas españolas (Bilbao, Burgos, Oviedo, Gijón, Valencia...) que lles serviría de preparación para a xira de concertos que levarían a cabo en diferentes cidades europeas (París, Bordeos, Amiens e Xenebra). Nese mesmo ano, Quiroga realiza as súas primeiras gravacións fonográficas para The Gramophone e Typewriter Company.

Froito do recoñecemento inmediato recibido, en 1913 Quiroga asina un contrato co promotor Shürmann, que representaba a artistas coma Kubelik e Isadora Duncan, e que lle proporcionou a posibilidade de realizar a súa presentación en América, debutando no Hipódromo de Nova York (cun

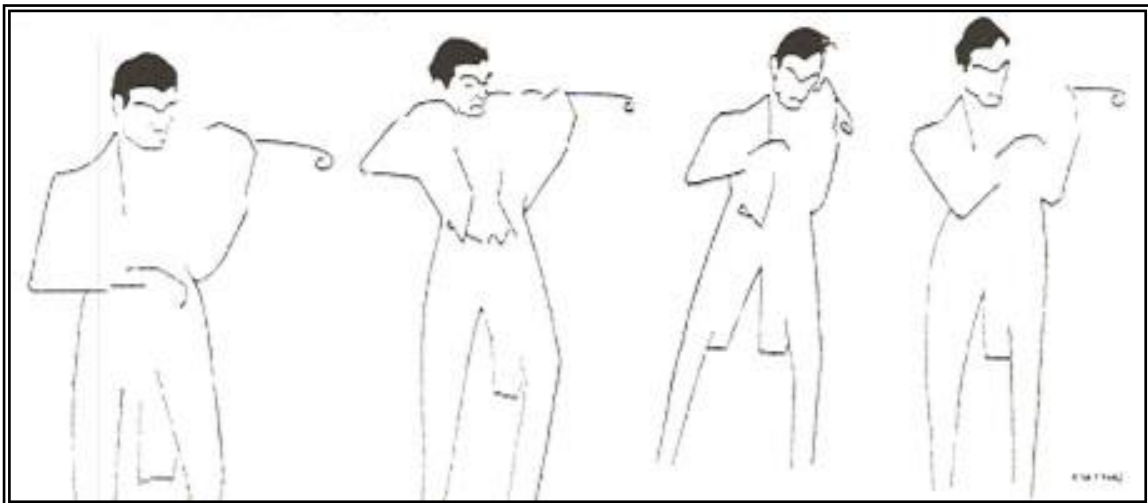

Washington, 1915

aforo de cinco mil localidades) . A extensa xira americana levouno dende Nova York a San Francisco, recibindo as loubanzas continuas da prensa e admiradores e

convertíndose nunha auténtica celebridade. Os empresarios non dubidaron en fabricar todo tipo de obxectos comerciais co nome e a efixie de Quiroga: chisqueiros, garavatas, etc. A relación comercial con Schürmann rematará nos xulgados, ao ser Quiroga estafado nas cantidades percibidas nos concertos.

Entre o público que presenciou algúns dos concertos das súas xiras americanas atopábanse algúns dos violinistas máis afamados da época como George Enescu, Milstein, Heifetz ou Misha Elman, que estivo sin tocar un tempo, deprimido pola forte impresión recibida tras escoitalo. Pero a pesares dos éxitos, Quiroga rexeita en 1917 unha nova xira, temendo as perigosas travesías trasatlánticas durante a guerra, e despois de perder ao seu amigo Granados ao ser o seu barco torpedeado nunha delas. É así como establece a súa residencia en París e continúa a realizar xiras por Europa e España, voltando a Galicia con frecuencia. Nos seus concertos galegos o público acudía dende tódolos rincóns da xeografía para escoitalo e os intelectuais e dirixentes da época comezaron a entronizalo coma o “resurrexit da nosa nacionalidade” ou o “salvador da raza galega”. Intelectuais coma Vilar Ponte, Valle-Inclán e Filgueira Valverde adícanlle poemas e textos e Castelao fai caricaturas del tocando *O trino do díaño*.

Caricaturas de Castelao con Manuel Quiroga interpretando O trino do díaño, de Tartini

En 1926 visita Sudamérica e a Galicia da emigración recíbeo como se fose o protagonista do novo rexurdimento galego. Todos intentan subirse ao carro do vencedor e pídenlle que “entoe alalás e airiños da terra” e él promete compoñelas. En 1921

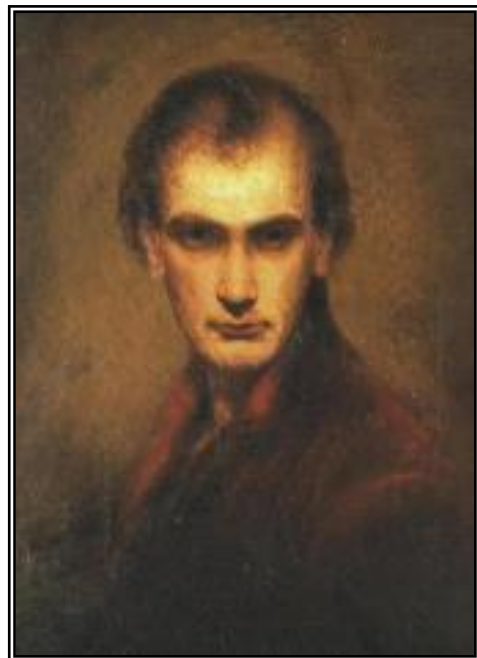
aparecen publicadas as súas primeiras composicións, pequenos arranxos no estilo do seu admirado Kreisler, e en 1924 as primeiras obras orixinais como a *Habanera* ou *Scherzo Jota nº 1*, algunhas delas gravadas en 1928 en Camden. Pouco despois publicará tamén obras de temática galega como *Emigrantes celtas*, *Alborada* ou *Terra ja nosa!*, das que desgraciadamente non se conservan gravacións. Nas gravacións que se conservan, apréciase unha claridade de son constante a pesares dos anos transcorridos, un delicado e refinado gusto e un dominio da técnica e da afinación pouco común.

As súas obras son de carácter latinoamericano, como a *Segunda Guajira*; lírico, como *Canto amoroso* ou virtuosístico, como *Danza española*, de esencia sarasatiana, ao xeito dos violinistas-compositores da época, sen descoidar a harmonización dos acompañamentos de piano. É así mesmo autor dun concerto para violín e orquestra de corda —o *Concerto no estilo antigo*— e cadencias para os *Concertos para violín* de Beethoven, Brahms ou Mozart.

Durante os últimos anos da súa carreira, nos anos trinta, Quiroga continuou a dar concertos por Sudamérica, Estados Unidos e Europa, interpretando as grandes obras do repertorio habituais para un violinista do seu tempo como o *Concerto para violín* de Mendelsshon ou a *Sinfonía española* de Lalo. Esta última obra foi interpretada en 1937 coa Orquestra Filarmónica de Nova York baixo a dirección de George Enescu. Tamén tocaba sonatas do repertorio clásico e pezas breves de xénero, moitas delas de composición propia.

Moitos autores adicábanlle as súas obras, coma a *Sonata nº 6 para violín solo* de Eugène Ysaÿe, unha das pezas máis importantes do repertorio violinístico de tódolos tempos.

Chovíanlle os éxitos, os galardóns, tocaba para as familias reais europeas, para aristócratas... parecía estar tocando o ceo co arco do seu violín. Pero o destino deparáballe un desgraciado final. O día 8 de xullo de 1937, cando acababa de despedir ao seu amigo Iturbi

Autorretrato, París, 1930 (Arq. Mus. de Pontevedra)

na rúa Times Square de Nova York, foi atropelado por un camiión, tal como lle sucederá a Fritz Kreisler en 1941 e coas mesmas consecuencias. Tras o accidente foise

recuperando pouco a pouco e incluso tentou retomar a súa carreira, pero iba perdendo a mobilidade do seu brazo dereito. Visitou aos mellores especialistas, gastou os aforros de toda unha vida para poder tocar de novo o violín, mais todo foi en van. Tiña corenta e cinco anos, unha morea de mencións de honra, moitas historias novelescas que contar, a súa afección pola pintura, a composición, pero a voz do seu violín estíbese apagando.

Quiroga pasaría o resto da súa vida loitando por recuperarse, adicando o seu tempo á pintura, para a que tiña un notable talento. En 1940 fixo unha serie extraordinaria de debuxos dos seus amigos músicos: Casals, Rubinstein, Kreisler, Ysaÿe, Segovia, etc., caricaturas realizadas con gran mestría. Chegou a coñecer a Sorolla e Zuloaga, dous dos máis importantes pintores españois do seu tempo, participando en algunhas exposicións como pintor amateur. Nos últimos anos da súa vida viveu esmorecendo entre Santiago e Pontevedra. Segundo as últimas investigacións feitas polo neurólogo Manuel Arias, sufría unha Dexeneración Cortico-Basal Postraumática que lle provocaba temblores constantes e un trastorno psiquiátrico causado polas medicacións que tomou durante anos . Sufrindo estreiteces económicas e esquecido por case todos, seguí vivindo das súas lembranzas, cada vez mais esquivas, recibindo as visitas ocasionais dos poucos amigos que lle quedaban.

A súa voz apagouse definitivamente o 19 de abril 1961, e sesenta anos máis tarde e a pesares da recuperación da súa figura levada a cabo nos últimos anos, a súa obra segue sen reeditarse e o seu legado material e artístico continúa sen dispoñer dunha sala permanentemente aberta ao público no Museo de Pontevedra, o lugar onde está depositada a súa obra e obxectos persoais.

No cumio da súa carreira preguntábanlle a Quiroga cal era a súa máxima aspiración como galego e él respondía que tan só lle gustaría ser como un merlo, un merlo que fose percorrendo o mundo recordando a nosa paisaxe.

Deixemos, pois, que cante o merlo, e non esquezamos nunca o son incomparable do seu violín.

BIBLIOGRAFÍA:

FILGUEIRA VALVERDE, José: “Galiza e Quiroga”, *Catálogo da Exposición Manuel Quiroga Losada 1892-1961*, Pontevedra, 1992.

IGLESIAS, Antonio, *Manuel Quiroga: su obra para violín*, Cuadernos de Música en Compostela, nº 6, Santiago de Compostela, 1992.

LÓPEZ PRADO, Antonio, “Manuel Quiroga, violinista universal. Análisis de sus ocho conciertos en A Coruña”, *Abrente*, nº 3, Real Academia de Belas Artes, A Coruña, 1971.

LUQUE DÍAZ, Ana, *The Works of Manuel Quiroga: A Catalogue*, Louisiana State University, 1996.

OTERO URTAZA, Fernando, *Apuntes para una bibliografía musical*, Museo de Pontevedra, Pontevedra, 1992.

OTERO URTAZA, Fernando, *Manuel Quiroga. Un violín olvidado*, Consellería de Educación e Cultura, Pontevedra, 1993.

POTTER, Tully: “Rise and fall of a Spanish star: The Career of Manuel Quiroga”, *The Strad* 109, nº 1299, xullo 1998.

DISCOGRAFÍA:

MANUEL QUIROGA & MARTA LEMAN – Pontevedra París 1912, Editorial Ouvirmos, Sarria-Lugo, 2004.

THE GREAT VIOLINISTS – Volume V: Manuel Quiroga, Symposium Records, Hertfordshire, 1996.

VIDEOGRAFÍA:

DURÁN, José Antonio, “Manuel Quiroga Losada, un violín e a melancolía”, *Historias con data*, TVG, 1989.